

„Migdale și stafide, alef și beit”

O lectură de zile mari: volumul *Evreii și cuvintele* (Editura Humanitas Fiction, 2015; traducere din engleză și note de Ioana Petridean) al scriitorului israelian Amos Oz, realizat împreună cu fiica cea mare, Fania Oz-Salzberger. Nu este un roman, așa cum ne-a obișnuit autorul (în limba română au fost traduse, printre altele, începând din anul 2005: *Soțul meu, Michael*; *Cutia neagră*; *Să cunoști o femeie*; *Fima*; *Să nu pronunți: noapte*; *Iuda*), ci o culegere de eseuri atingând teme precum identitatea, familia, tradițiile, cultura și istoria evreilor.

Pentru cititorul mai puțin familiarizat cu mentalitatea și cu valorile acestui popor, reflecțiile din cartea de față ar putea răsturna anumite prejudecăți. Ele îndeamnă totodată la reexaminarea creațiilor de ficțiune ale lui Amos Oz dintr-o perspectivă mai cuprinzătoare. „Criticul dintre noi” (ca să întrebuițăm formula agreată de cei doi autori) sugerează să revizităm, de pildă, romanul – cu certe inserții autobiografice – intitulat *Poveste despre dragoste și întuneric*. Să pătrundem din nou în casa „plină-ochi cu cărți” în care a venit pe lume, la Ierusalim, prin 1939, pruncul Amos; să îi revedem părinții, cu *backgroundul* lor cultural atât de consistent (tatăl vorbea unsprezece limbi, mama – cinci) și pe unchiul Joseph Klausner, a cărui bibliotecă – peste 25.000 de titluri din lumea întreagă – va însoți nepotul, cu mirosul ei de „înțelepciune, taine și praf”, toată viața. Am putea apoi relua paginile ce evocă stăruința cu care adulții își țineau copilul/nepotul prin preajmă în momentele de răgaz, la reuniunile cu prietenii ori cu rudele, când dezbăteau pătimaș chestiuni cu mult peste puterea lui de înțelegere. Dacă le-am parcurge prin prisma ideilor vehiculate în lucrarea nonficțională, am zăbovi mai îndelung asupra faptului că Amos nutrește de pe acum o puternică dorință de a scrie, când îi va veni vremea, cărți „din capul” lui; ba chiar de a se face el însuși, după ce va mai crește, o carte. Da, o *carte*. „Nu un scriitor. Oamenii pot fi omorâți ca furnicile. Nici scriitorii nu sunt greu de omorât. Dar cărțile nu: oricât te-ai trudi să le distrugi, întotdeauna e o șansă să supraviețuiască un exemplar și să continue să se bucure de viața lui de pe raft, în cine știe ce ungher al vreunei librării, la Reykjavik, Valladolid sau Vancouver” (p. 29-30).

Cu siguranță, nu e nimic fals, nimic superficial ori snob în această atitudine a neamului Klausner vizavi de cunoaștere. Temeiul unor asemenea preocupări îl reprezintă însă mai mult decât formarea intelectuală obișnuită a succesorilor. Avem de-a face deopotrivă cu o venerare a cărții sau, după cum mărturisesc eseurile semnate de perechea tată-fică (o întreprindere inedită, dacă ne gândim la predominanța legăturilor patrofiliale), cu *dependența de carte*, dată de înțelegerea profundă a menirii ei. Ne referim în primul rând la *Tanah* (*Biblia* redactată în ebraica veche), care nu lipsește din nicio familie evreiască, ea constituind dintotdeauna temelia pe care s-a zidit întreaga achiziție culturală de mai târziu. Ceea ce impresionează și îmbie la meditație e mai ales faptul că la evrei semnificația și forța cuvântului scris ori rostit trebuiau (și trebuie) transmise - îndeosebi descendenților pe linie masculină - încă de acasă, din copilăria timpurie. Ei „își educă copiii familiarizându-i cu poveștile vechi încă de când dădeau semne că pricepeau ceea ce li se spunea, adică în jurul vârstei *de doi ani*, și apoi îi învățau să le citească, în jurul vârstei *de trei ani și jumătate* (s.n.). Pe scurt, școala începea curând după înțârcare” (*Evreii...*, p. 23). Frecventarea școlii era obligatorie pentru toți băieții, indiferent de starea sociomaterială a familiei, de la trei la treisprezece ani.

Merită reținute, de asemenea, metodele și mijloacele prin care cei mici erau atrași către învățatură: „Secretul consta în a le preda un volum cât mai mare de informații în primii ani de viață și în a-i recompensa cu dulciuri, pe care să le mestece și să le asimileze împreună cu primul lor alfabet” (id.). Pe scurt: „migdale și stafide, alef și beit” (A și B – n.n.; p. 110). Obiceiul, menținut aproape neschimbat în zilele noastre, e descris de către Fania Oz-Salzberger și într-un interviu acordat recent jurnalistei Magda Grădinaru: „Când copilul de trei ani merge la școală, pentru a fi învățat de rabin, când învață primul alfabet, pe literele alfabetului mama îi pune ceva dulce, zahăr sau miere”ⁱ. Acești copii sunt denumiți de *Talmud* „bebeluși de școală, «tinokot shel beit rabban»” (p. 50).

Învățarea în cadru instituțional (în sala de clasă ori la sinagogă) e completată în permanență de educația primită acasă, aspect reflectat peste ani implicit în numărul semnificativ de personalități din varii domenii. Cel mai bun prilej îl constituie întâlnirile din timpul meselor de sărbători când, cu *Scripturile* la îndemână, se citesc și se interpretează cu scrupulozitate pasaje atent alese, „în așa fel încât nici măcar o singură piatră să nu rămână neîntoarsă de la locul ei” (p. 54). O șansă de care puteau beneficia/profita și fetele evreice. Până la un punct.

Prin tradiție, copilul (respectiv *talmidul*, adică elevul) e încurajat să provoace el însuși la dialog tatăl (respectiv rabinul, *melamedul*, adică profesorul), întrebarea fiind socotită

autentic instrument de „punere în mișcare a roțițelor creierului”. Jocul preferat, „diferența de opinie”, sporește curiozitatea, solicită documentare continuă și atrage învățăcelul către preocupările spiritului. În plus, discipolul e îndemnat să nu se limiteze la comentariile din *Talmud*, căci fiecare evreu tânăr e dator să gândească unghiuri noi de abordare a textelor, să îmbogățească memoria culturală colectivă și să o perpetueze.

Amos Oz și Fania Oz-Salzberger insistă asupra ideii că lecturile însușite în familie și în primii ani de școală nu se suprapun peste ceea ce în mod curent numim literatură pentru copii: textele acestea – reluate, conform calendarului evreiesc, zilnic, săptămânal, lunar sau anual – cuprind înseși poruncile divine și norme de conduită. Chiar dacă în vremurile noastre ele nu mai intimidează/constrâng copiii, tradiția rămâne activă, asigurând viitorilor adulți (implicit celor atei) o cultură biblică substanțială și înzestrându-i cu unelte de mânăire inteligentă și plăcută a cuvântului.

În viziunea celor doi autori, cunoașterea aprofundată a cărților sfinte - îmbogățită pe parcurs cu scrieri profane și aparținând altor popoare - a reprezentat pentru destinul evreilor *o condiție și, totodată, o mărturie ale continuității, ale supraviețuirii*, în ciuda risipirii lor de-a lungul și de-a latul pământului, în pofida exilului aproape continuu și a celorlalte încercări istorice, politice, religioase.

*

„Au emigrat, s-au mutat, au fugit, au mers târșându-și picioarele din pricina slăbiciunii și a oboselii, dar și-au cărat cărțile în spinare” (p. 60); „Atunci când fugeai pentru a-ți salva viața din calea masacrului sau a pogromului sau dintr-o casă ori o sinagogă în flăcări, luai cu tine doar copiii și cărțile. *Copiii și cărțile*” (p. 61; s.n.).

*

Sucesiunea biologică și identitatea evreilor sunt așadar intim legate de transmiterea mai departe, prin intermediul copiilor („Un urmaș bine instruit reprezintă cheia supraviețuirii colective” – p. 43), a narațiunilor întemeietoare, care, privite astfel, își sporesc înțelesurile. Devin chiar mai relevante și mai durabile decât vestigiile arheologice; farmecul limbajului și bogăția de pilde, simboluri, teme, adevăruri dau naștere în continuare altor cărți (ficționale și nonficționale), inspiră compozitorii și artiștii plastici.

Observăm că cei doi autori problematizează continuitatea neamului căruia îi aparțin din perspectivă *nereligioasă* („Noi suntem atei Cărții” – p. 64), respingând intervenția divină, miraculosul, misterul, teleologia. Ei filtrează textele sacre, pe care le consideră „monumentale” și le cunosc în profunzime, prin sита rațiunii, a inteligenței și își asumă această

opțiune (manifestată și cu alte prilejuri), conștienți fiind de controversese iscate odată cu publicarea volumului. *De dragul învățaturii și al exprimării neînțelegerilor prin dialog, prin cuvânt*. Iată ce afirma „romancierul dintre noi” cu ocazia unei întâlniri din 1982 cu locuitorii din Ofra (aparținând Teritoriilor Ocupate): „Sunt liber să decid ce voi alege din această uriașă moștenire, ce voi așeza la loc de cinste, în sufragerie, și ce voi duce în pod. (...). Este dreptul meu să decid ce anume mi se potrivește și ce nu. (...). Este dreptul meu să cern grâul de tărâțe” (fragment din discurs, reprodus la p. 235-236).

Amos Oz și Fania Oz-Salzberger, posesori deopotrivă ai unei formații umaniste occidentale de calitate, sunt de părere că dănuirea unui popor nu se rezumă la „lustruirea artefactelor” de muzeu, la privirea către viitor dinspre trecut; ea presupune, în egală măsură, conflicte între idei („laicii conștienți de sine nu se află în căutarea liniștii, ci a unei efervescente intelectuale, iubind întrebările mai mult decât răspunsurile” – p. 19), revolte, inovații, reexaminări, deconstruiri, împrumuturi de la alte civilizații. Pentru ei, *Biblia*, creație „sofisticată”, „care îți taie pur și simplu respirația” (p. 19), care a întemeiat religii și influențează până în zilele noastre morala și legislația, nu este decât un produs omenesc, supus greșelii (e reamintit cunoscutul filozof evreu Baruch Spinoza, care a fost alungat din cetatea Amsterdam, în 1656, când a cutezat să afirme aceasta), cu inexactități istorice și științifice, cu unele aspecte confuze, cu atitudini misogine [fac excepție doar câteva episoade, cum este cel referitor la fetele lui Iov, considerate egale cu frații lor și îndreptățite la moștenirea bătrânului („Bună treabă, Iov” – p. 94); ori secvența în care e judecată corect, de către un tribunal masculin, Tamar, pe care socrul ei o lăsase însărcinată, însă refuză recunoașterea faptului – chiar își umilește nora, împreună cu întreaga cetate – până în momentul când aceasta, „inteligentă, abilă și condusă de un puternic simț al dreptății” (p. 100), îi aduce dovezile: inelul cu pecete, cingătoarea și toiagul identității, primite ca răsplată de la el însuși (*Facerea*); ori episodul cu cele cinci fete ale lui Salfaad, care și-au câștigat dreptul la moștenire grație puterii lor de judecată (*Numeri*)], cu idealizări ale faptelor și ale eroilor poporului evreu (v. David și Solomon) – dimensiuni care nu-i afectează însă măreția. Fiindcă „parabolele pot spune adevăruri” (e drept, tainele din „livada învățaturii” nu sunt accesibile oricui, cei neinițiați riscând să-și piardă mințile ori însăși viața – p. 57-58), iar „ficțiunea nu înseamnă falsitate sau minciună” (p. 79). Personajele biblice sunt la fel de adevărate precum cele din opera lui Shakespeare, a lui Homer sau a lui Dostoievski. Ele trăiesc în imaginația cititorilor, ca adevăruri textuale.

Autorii, un profesor-romancier și un istoric, privesc cu detașare și discernământ încrederea oarbă în litera *Cărții* („nici măcar rabinii cu cea mai mare aplecare spre misticism nu au așezat înfăptuirea de miracole înaintea învățaturii și niciun hasid cu respect de sine nu voia ca propriul copil să crească învăluit într-o magică ignoranță” – p. 186) și observă că atitudinea îmbrățișată de tot mai mulți evrei o constituie „*ireverența reverențioasă*” (neregășibilă, afirmă autorii, în alte sisteme religioase) – „o subtilă îmbinare a credinței, a spiritului certăreț și a umorului autodirecționat” (p. 228).

Intelectuali de valoare, Amos Oz și Fania Oz-Salzberger nu pledează nici pentru superioritatea ori separatismul evreilor („căci fiecare dintre noi este o peninsulă” – p. 222), pentru destinul lor profetic, fidel unei religii anume („Israelul antic a fost o civilizație profund politică și juridică, nu o simplă adunătură de coreligionari” – p. 196).

Ei privesc poporul evreu într-un context mai larg, al omenirii înseși care *comunică și se comunică prin poveste*. E semnificativ în acest sens mesajul din ultimele rânduri ale volumului:

„Încercați să înlocuiți cuvântul «evreu» din această carte cu «cititor». Veți fi surprinși cât de bine se potrivește contextului, în foarte multe dintre cazuri.

Chiar și antisemitismul se poate traduce uneori printr-o brutală reducere la tăcere, prin ardere de cărți, blocarea unor site-uri de Internet sau cenzură. Oriunde.

Text și individualitate, umor și dezbatere, femei cu limbi ascuțite și copii plini de întrebări – nu sunt ele specifice existenței umane în general, făcându-și apariția în cadrul oricărei culturi care permite acest lucru?” (p. 238-239).

ⁱ <http://www.news.ro/cultura-media/interviu-fania-oz-salzberger-despre-cum-e-sa-scrii-o-carte-cu-tatal-tau-cand-acesta-este-amos-oz-despre-bunicii-din-basarabia-si-despre-cum-iti-inveti-copilul-cu-miere-sa-iubeasca-carta>.

Fania Oz

